

del tot en provençal, com a privilegi atorgat pels reis de Navarra i d'Aragó als pobladors ultrapirinencs que venien a establir-se a llurs ciutats, els furs d'Avilés i d'Oviedo assenyalen el moment que les colònies franques s'han incorporat a la vida del país, i parlen l'asturià, àdhuc conservant del seu origen algunes particularitats lingüístiques que de cada dia s'anirien esborrant fins a esvair-se del tot.

El Sr. Lapesa classifica i estudia exhaustivament tots els detalls del llenguatge del Fur, i amb mà experta ens en dóna una interpretació ben difícil de rebatre. Serveixi d'exemple com ens explica la resistència dels documents asturians a mantenir les grafies llatines de *E* i *õ* fins ben avançat el segle XIII, malgrat que la diftongació d'ambdues vocals es troba plenament demostrada a Astúries des de molt abans: les causes són, per una banda, que les dues vocals es mantingueren per molt de temps en una fase de geminació, com a simple relleu articulatori; d'altra banda ajudaren a mantenir la grafia el llatíisme, la influència gallega i el provençalisme del redactor. Els nombrosos llatínisms del Fur s'expliquen perquè al cultisme llatinitzant s'afegia la conservació en provençal de determinats sons llatins, per exemple els grups inicials *PL-*, *KL-*, i moltes oclusives sordes intervocàliques que el provençal mantingué sense alteració. Excellents són també les interpretacions de la permutació *R=L*, del datiu *CUI* a les llengües romàniques, i de la sorprenent confusió del subjuntiu amb l'indicatiu per part del romanitzador del Fur, com a viva manifestació del seu bilingüisme.

Arriba el Sr. Lapesa fins a precisar amb prou aproximació les demarcacions de la llengua d'oc on per aquell temps conflüen la major part dels provençalismes observats al Fur asturià; i encara que amb assenyada reserva s'absté de formular conclusions massa absolutes, és indubtable que els fets superposats o en continuïtat geogràfica que expressa gràficament l'autor en un mapa, han de tenir per força una significació, i ens palesen una vegada més l'admirable rigor metòdic que posa el Sr. Lapesa a afilerar tots els detalls del tema que estudia i treure'n unes conclusions fermes, exposades amb una senzillesa de to, que sembla com si ens volgués amagar l'esforç perseverant que li ha costat d'arribar-hi.

S. GILI i GAYA

VICENTE GARCÍA DE DIEGO: *Manual de Dialectología española*. Madrid, Ediciones Cultura Hispánica, 1946. 328 pàgs.

Afirmar que el present llibre venia a omplir un buit no és, en aquesta ocasió, emprar cap frase feta. Feia temps que els estudiants, i en general tots els qui s'interessaven per la Lingüística, reclamaven un manual que descrivís esquemàticament el conjunt del dialecte hispànic. Com que és la primera síntesi que se n'assaja, i la bibliografia dialectològica espanyola és bastant migrada, han estat immenses les dificultats que ha trobat el Sr. García de Diego en bastir el seu llibre, les quals han motivat que aquesta obra, en comptes d'una dialectologia comparada sistemàtica, sigui només una sèrie de descripcions de dialectes (pàg. 9), tractant-ne principalment la fonètica històrica. La manca de dades concretes sobre límits dialectals en algunes zones, ha induït l'autor a no incloure cap mapa en el seu llibre, malgrat la importància i utilitat dels gràfics en els estudis de Geografia lingüística; haurien

pogut figurar-hi, tanmateix, car són ben conegudes, almenys les fronteres de determinats fenòmens, com la diftongació de *ĕ* i *ö*, l'aspiració i caiguda de *ʀ*-, el pas *c^e* > *s*, etc.

No sembla encertat el títol de *Manual de Dialectologia espanyola*, per tal com, segons és sabut, internacionalment i erudita s'anomena *espanyol* la llengua que popularment denominem *castellà*, i els lingüistes madrilenys foren els qui reclamaren tal nom per a l'idioma llur, denominació que l'Acadèmia va acceptar; hom podia imaginar, doncs, que en el present llibre només eren tractats els dialectes i subdialectes de l'espanyol-castellà, com l'aragonès, el lleonès, l'asturià, l'andalús, el murcià, etc., i no el català ni el gallec. Hauria estat més escaient, per tal d'evitar que hom es pogués confondre sobre el seu contingut, haver-lo titulat *Manual de Dialectologia hispànica*, emprant el mot Hispània amb l'accepció romana, és a dir, designant tota la Península que anomenem Ibèrica.

Són poc convincents les raons, exclusivament político-administratives, per les quals el Sr. García de Diego ha inclòs l'aranès en un llibre de Dialectologia espanyola, no essent aquell altra cosa que un subdialecte gascó, i pertanyent, per tant, a la família gallo-romànica, malgrat les relacions lingüístiques que pugui haver-hi entre ambdues vessants del Pirineu. Aqueix criteri de no distingir els dominis lingüístics de les fronteres estatals, ha induït l'autor a no ocupar-se del rossellonès ni de l'alguerès en estudiar el català, i, cosa que és més greu, a tractar el gallec com a independent del portuguès, del qual no es fa cap referència pel fet d'ésser la llengua d'un altre Estat polític. En canvi, el propi Sr. García de Diego ha abandonat aquest punt de vista en estudiar els dialectes i subdialectes del castellà — de l'espanyol en sentit estRICTE —, entre els quals inclou, amb evident justificació, el jueu-espanyol i els parlars espanyols de l'Amèrica.

Potser no admetrà tothom la pertinència d'un capítol dedicat al basc en un llibre de Dialectologia espanyola. El basc és un idioma independent i anterior a la romanització d'Hispania, i no pot de cap manera ésser qualificat de dialecte hispànic. Però com que de l'arribada dels romans ençà, no ha cessat d'introduir-se llatínismes dins la llengua basca, han arribat aquests a constituir-hi una espècie de dialecte romànic enquistat, del conjunt del qual el Sr. García de Diego ha fet una interessant exposició en el capítol damunt dit.

Una innovació molt reeixida és la d'haver desglossat clarament de l'aragonès comú el dialecte *pirinenc* que es parla a les valls centrals dels Alps Pirineus, puix que els seus trets (diftongs *já*, *wá*, conservació de les sordes llatines intervocàliques, sonorització de les sordes agrupades darrera contínua, etc.), el diferencien fonamentalment de l'antic aragonès comú. Una vegada més han deixat de coincidir els límits lingüístics amb els polítics, i dins el Regne d'Aragó hi ha una pregona diversitat dialectal; caldria, tanmateix, que hagués estat expressat aquest fet més palesament, en el capítol en què s'estudia el dialecte aragonès, on es fan referències als parlars de la Llitera i el Ribagorça central, sense esmentar llur catalanitat: resulta inexacte, per exemple, parlant del tractament de *-n* final en el dialecte aragonès, afirmar que «en una zona oriental se pierde, como en catalán, *chermá* 'hermano'; pero desde el Sobrarbe a occidente se conserva: *šermán*» (pàg. 254), per tal com en el sector de deçà el Cinca en què cau la *-n* final, no es parla ja aragonès, sinó català, la llei fonètica de l'aragonès genuí és la conservació d'a-

questa -N final. No es veu la necessitat d'haver dedicat una columna al català, al costat de les del pirinenc aragonès, bearnès i romànic basc, en la taula d'exemples de conservació de les oclusives sordes llatines intervocàliques, de les pàgs. 227-230, per tal com el català les sonoritza regularment; dels catorze mots catalans que hi són esmentats, cal llevar-ne dotze (com *bruc*, *suc*, *forat*, *nap*, etc.) en què l'oclusiva ha passat a ésser final, i com observa oportunament el propi autor, el català ensordeix totes les explosives finals (pàgina 278); cal suprimir també la paraula *taleca*, on la velar deriva de q àrab, i la divergència del català i aragonès amb el castellà *talega*, és la mateixa que hi ha en *janeca/hanegada*; només hi resta, doncs, el mot *mica*, que és una excepció on el manteniment de c obeeix a causes particulars segons reconeix el mateix Sr. García de Diego (pàg. 278), i per a la història del qual vegeu J. COROMINES, *VR*, II, 450.

Una altra novetat, molt encertada, és la dedicació d'un capítol al mossàrab en el present llibre de Dialectologia espanyola, on és remarcat, ensems que el seu caràcter arcaïtzant, la seva indubtable diversitat regional, per a l'estudi de la qual reclama, molt escaientment, una major atenció (pàg. 289).

Deliberadament el Sr. García de Diego dedica menys espai al català (només 18 pàgs.) que als altres parlars hispànics (com el gallec, 85 pàgs., o a l'asturià, 38 pàgs.), per ésser aquell el que ha estat més estudiat (pàg. 11); però no és menys cert que encara no tenim una obra de conjunt sobre la Dialectologia catalana, i hauria estat aquesta una bona avinentesa per a fer-ne una síntesi i així mateix, la bibliografia dels dialectes catalans esmentada a la pàgina 269 es força incompleta. A més de breu, el capítol dedicat al català, és menys acurat que els altres d'aquest llibre.

No es comprèn ben bé què vol dir el Sr. García de Diego en el següent passatge: «El catalán, en la unidad que dan las gramáticas y diccionarios, con una sola forma y una pronunciación, no existe, distinguiéndose no sólo el valenciano, sino las diversas regiones de Cataluña. Así, los diccionarios consignan una sola forma, *terra* 'tierra'; pero hay variantes notables, como *terra*, *terre*, *terro* y otras menos acusadas» (pàg. 270). ¿De quan ençà les gramàtiques preceptives i els diccionaris de la llengua literària han de consignar les variants dialectals en la pronúncia dels mots? ¿Ha demanat mai ningú que els diccionaris castellans registrin formes com *sordao*, *patá*, *vestto*, *giüeso*, *giüeno*, *gomitar*, i tants d'altres vulgarismes? És clar que la unitat del català literari ha de contrastar amb la seva diversitat dialectal, però no és pas major aquesta, sinó bastant inferior en el català, que en el castellà, o l'occità, o el francès, o l'italià, etc.

La varietat dels problemes dels diferents dialectes, i la diversa quantitat i qualitat dels elements d'informació de què es disposa, han impulsat el Sr. García de Diego a no bastir un pla general, per ajustar-hi, sistematitzant-la, la descripció de cadascun d'ells. És lògic que d'un Manual, com el llibre que ens ocupa, quedin exclosos molts dels problemes, especialment els no dilucidats encara de manera definitiva, però és més sensible que es barregin els fenòmens en fer-ne l'exposició i es donin exemples indèguts. Resulta, així, impropï que, en parlar del tractament de c llatina, el Sr. García de Diego afirmi, simplement, que en català desapareix davant vocal anterior, esmentant, mesclades amb exemples de la seva caiguda com *lluir*, *lluerna*, *dir*, *beneir*, *raïm*, altres formes com *jaure*, *plauure*, *lleuda*, *perdiu*, *codorniu* (pàg. 278), en què ocorre un fenomen molt diferent, el pas de c^ol implosiva a **ll** semivocal.

Es confús i inexacte el que es diu de l'aplec DI «Da ss en RADIA rassa y rasse 'raza'; da una palatal **š** o *ch* en RADIU raig *rach* 'rayo', PODIU puig *puch* 'poyo', INVIDIA *enveša* 'envidia', MEDIU *mich* 'medio', *SUDIA *suša* 'hollin'; da y en AD HODIE *avuy* 'hoy', REMEDIU *remey* 'remedio' (pàg. 283); quan, com és sabut, el resultat de DI és regularment **ž** entre vocals (*enveja embéžę*, *suja súžę*), la qual torna **ž**, **y**, **z** i àdhuc **š** en certs dialectes, però enlloc **š**; en posició final DI dóna **š** en els mots populars (*raig řáš*, *puig páš*, *mig mš*), però **ž** en els semicultismes (*avui řbúž*, *remei řeměž*); el cat. *raça řáše*, igual que l'esp. *raza*, i fr. *race*, solen ésser considerats com a derivats de l'it. *razza* (REW, 3732).

Respecta el Sr. García de Diego les grafies dels diferents sistemes de transcripció emprats en les obres i fonts que usa, per tal de facilitar-ne la comprovació de les cites (pàg. 10), però la diversitat d'interpretacions que se'n deriva desorienta el lector, i més encara si aquest és un estudiant: així la prepalatal fricativa sorda és representada adés **š**, adés **x**, i la sonora adés **š**, adés **ž** i adés **j**, però aquesta lletra *j* té altres vegades el valor velar de l'ortografia castellana moderna; la *z* té a vegades el valor de **ž** fricativa alveolar sonora com en cat. i esp. antics, i a vegades **ž** interdental sorda com en esp. modern; la *ch* representa la prepalatal africada sorda en *enuch* 'enuig', grafia que tothom llegirà espontàniament **enúk**, concedint a *-ch* final el valor velar que tenia en l'antiga ortografia catalana; es transcriu, pobrement i inexacta, amb **e** la vocal mixta àtona, **ubelle** 'ovella', **embeže** 'enveja', etc.

Són imprecises moltes de les dades de fonètica dialectal catalana, tant en el que es refereix a les articulacions com a les localitzacions geogràfiques. S'hi diu, per exemple, que la *o* àtona es tanca en *u* en el balear (pàg. 276), quan el mallorquí la conserva *o*. Es defineix com a labialitzada la **ø** mixta tònica dels dialectes balearics (pàg. 275), l'arrodoniment de la qual és intern però no labial. En comptes d'expressar categòricament que **c** > **s** en català, s'afirma només que «la *c z* es semejante a *s* (pàg. 272)». Es diu que «suena **š** el grupo *tj*: *pitjar pišar*» (pàg. 272), quan *tj* sona normalment **ž** prepalatal africada sonora, que en alguns dialectes s'ensordeix i torna **š** però sempre és africada, mai **š**; el català **pišar** *pixar* és un altre mot, derivat de *PIŠARE, REW, 6544. S'afirma que «el grupo final *ts* se pronuncia con un sonido semejante a **š**: *soldats* = **soldaš**» (pàg. 272), quan *-ts* s'articula quasi pertot **š** africada alveolar o **č** africada dental, i només en algun indret isolat **š** palatal, però sempre africada, i enlloc fricativa. És inexacte que en el català existeixi la pronúncia *llob* al costat de *lloš* (pàg. 278).

Espargides arreu pel llibre, apunta el Sr. García de Diego nombroses etimologies noves, amb l'originalitat i competència que en ell són habituals. Hi destaca, per suggeridora, la interpretació del sufix toponímic *allarès* i *ribagorçà* *-ui*, aragonès *-ué*, i en compte de relacionar-lo amb el sufix base *-oi*, segons la coneguda hipòtesi de Menéndez Pidal (RFE, V, 243), suposa que podria ésser *-oi* la desinència del nominatiu del plural gàllic, és a dir, que tals noms de lloc sien denominacions cèltiques amb sufix nominatiu propi, així *Montanui* = *Montanos*, *Ambonui* = *Ambones*, *Bretui* = *Bretos*, etc.; el diftong de les formes aragoneses podria ésser degut al fet que la *o* cèltica breu havia estat equiparada a la **ø** oberta romànica, o potser tan sols *oi* > *ue* directament, per diftongació analògica (pàg. 223).

Les observacions precedents no impliquen minva de la vàlua del llibre

del Sr. García de Diego. Les deficiències de detall eren inevitables en un estudi de conjunt que s'escomet per primera vegada, i esperem que seran subsanades en edicions posteriors. De totes maneres, l'obra que havem comentat representa una gran passa endavant en l'estudi de la Dialectologia hispànica.

M. SANCHIS i GUARNER

MANUEL DE PAIVA BOLÉO: *O estudo dos dialectos e falares portugueses (Um inquérito lingüístico)*. Publicação subsidiada pelo Fundo Sá Pinto (Universidade de Coimbra). Coimbra 1942. 152 pàgs. — *O interêsse científico da linguagem popular*. Em apêndice: *Esclarecimentos sôbre o inquérito lingüístico*. Lisboa 1943. 36 pàgs.

El Prof. Paiva Boléo, ben conegut al món dels romanistes pels seus treballs de filologia portuguesa, ha organitzat darrerament la recollida de materials per a formar un ambient propici que permeti, un dia, elaborar l'Atlas Lingüístic de Portugal i territoris insulars. A aquesta tasca es refereixen els dos treballs que comentem ací.

En el primer d'ells, l'autor dedica uns capítols preliminars a valorar la importància de l'estudi dels parlars vius actuals, no sols per a la fonètica, sinó també per a les restants parts de la gramàtica. Malgrat aquesta importància, reconeix l'autor que de moment no pot organitzar-se l'Atlas a Portugal, però com que no es resigna a la pèrdua de preciosos materials dialectals, ha optat per recórrer a un procediment que, si bé no satisfà les exigències del rigor científic modern, impedirà, almenys, que s'esborrin alguns trets de la parla viva; aquest procediment és el de l'enquesta per correspondència, encarregada especialment al clergat i al professorat d'ensenyament primari. Després d'unes observacions i instruccions sobre el qüestionari i la manera de realitzar les enquestes (indispensables dirigint-se a no lingüistes), l'autor publica el mateix qüestionari — inspirat en el de l'Atlas espanyol —, amb els espais blancs corresponents on el corresposnal ha d'anotar els materials recollits. Els grans grups lògics d'aquest qüestionari són els següents: la terra (naturalesa; fenòmens atmosfèrics; el temps; quantitats; les plantes i llur cultiu); els animals (noms d'animals, i objectes i activitats relacionats); l'home (parts del cos; malalties i defectes físics i morals; naixença, noces, mort i relacions socials); l'habitació; instruments de treball, de terra i mar; oficis; alimentació; indumentària; religió i creences populars; festes populars).

El segon dels treballs que ara comentem (extret de la «Revista de Portugal», Série A: Língua Portuguesa, Núm. 3) és un article posterior en què l'autor insisteix en els avantatges del coneixement dels parlars vius. Com a apèndix insereix algunes notes complementàries a les instruccions per a les enquestes, alguns articles de divulgació publicats a la premsa, i, també, una nota sobre les

1. La part pròpiament dedicada a qüestionari lingüístic (pàgs. 35-137) fou publicada també a part, per a enviar-la a les localitats escollides. La indicació bibliogràfica d'aquest extret és la següent: *Inquérito lingüístico, organizado por MANUEL DE PAIVA BOLÉO* (Coimbra, [Universidade], 1942), 115 pàgs.